

Manuskript pjesama I. Nadare »Šeerit Israel«.

Napisao nadrabin **Dr. M. Levi**, Sarajevo.

Početkom srednjega vijeka pojavljuju se prvi »Pajtanim«, stihotvorci-pesnici, koji tokom stoljeća stvaraju novu tako zvanu sinagogalnu poeziju. Jevrejska duša kao da ne nalazi više oduška u božanstvenim psalmima i u petreficiranim tekstovima stalne svagdašnje liturgije, nego traži novi izražaj za svoje duševne bolove. Tu i tamo u raznim krajevima diaspore budi se koji »pajtan« pjesnik, manje ili više nadaren, da svojom pjesmom »pizmon« ili »bakaša«, »pijut«, izlije vapaj svoje potištene duše pred Bogom i da izmoli milost božju za progonjeni narod Izraelov.

Ta je činjenica upravo dokaz neprekidne duševne snage narodnoga života. Nijedan narod, koji živi, ne prestaje pjevati i stvarati i ako je već davno dao najjači izražaj svoje duše i odavno premašio klasično doba svoje literature. Jevrejski sredovječni pjesnici »pajtanim« pjevaju dalje i stvaraju stihove i ako je klasično doba biblijske poezije davno prošlo. Ove su pjesme bile sastavljene za narod, skrušene molitve prepačene i izmučene jevrejske duše svom Bogu svemilosnom, a narod je ove pjesme primio i vremenom ih je uveo u svoju liturgiju.

Red ovih pjesnika »pajtanima« počimlje sa Haj Gaonom (sredinom 10. stoljeća) i obuhvata Kalira, sve klasike španskoga doba počam od Dunaša ibn Labrata do Jehude Halevija i ostalih, dalje sve pjesnike u Provensi, Italiji i u drugim mjestima sve do 18. stoljeća.

Svi su ovi pjesnici raznih milieua, drugoga podneblja i ambienta i razlikuju se mnogo megjusobno i u formi i u sadržaju svojih pjesama.

Naročito se mnogo razlikuju orijentalni pjesnici od zapadnih ili kako se općenito nazivlju sefardi od aškenaza. Pjesme orijentalnoga pjesnika jesu sočnije, sa više osjećaja, a u formi su skladne i lijepo. Svaki jači jevrejski centar imao je takvog jednog ili više pjesnika, i skoro da s pravom možemo kazati, da glavne razlike u našem ritusu u liturgiji se sastoje u tome, što su Levantinci poprimali u svoju liturgiju pjesme svojih pjesnika, a na zapadu su poprimali pjesme od pjesnika onih krajeva.

Na zapadu kod aškenaza ova sinagogalna poezija već za rana (koncem 15. stoljeća) kao da zastaje i prima stalne forme, koje ona danas imade. Na istoku ali, naročito u Palestini, Maloj Aziji i na Balkanskom Poluostrvu, ta se poezija skoro sve do na-

ših generacija dalje gajila i razvijala. Potomci starih pjesnika sa Pirenejskoga Poluostrva kao da se ne mogu kaniti pjesme, te i dalje stvaraju stihove.

Kabalistička nauka ili misticizam, koji je koncem 16. stoljeća postigao vrhunac svoga razvitka pojavom Lurije i njegovog učenika Vitala iz Kalabrije, dao je novih podstreka nemirnoj duši tadašnje generacije i pobudio u njoj fantaziju za nove kreacije.

Da spomenemo samo nekoliko imena pjesničkoga kola kabalista 16. stoljeća. Ovamo spadaju: Mose Kordovero, Salamon Elkabec, koji je spjevao opće poznatu pjesmu »L'ha Dodi«, koju Heine tako visoko cijeni, nadalje Alšeh, Lurija sa svojim aramejskim pjesmama za subotu, Saadja Longo, Isak Amigo i mnogi drugi. Najjači pajtan-pjesnik kabalističke struje i u opće najplodniji stihotvorac 16. stoljeća je **Israel Nadara**. Savremena naša povjesnica jevrejske literature nije još ni izdaleka priznala ovom velikom »pajtanu« mjesto, koje on, po mome mišljenju, zbilja zaslužuje. Mi nemamo još o njemu nijedne potpune monografije. Njegove su pjesme toliko mnogobrojne, da bi jedna cjelokupna zbirka istih obuhvatala najmanje dvostruko toliko pjesama, koliko je do sada poznato. Veliki broj njegovih pjesama nalazimo po raznim sidurima, i mahsorima, u raznim kolektivnim zbirkama pizmona, a mnoge još i u manuskriptima. Nadara se u svojim pjesmama naročito odlikuje čistoćom jezika i ljepotom forme. Njegova je hebrejština upravo klasična, njegov srok je skladan, a metrika pjesme odlična. Mnogobrojne njegove pjesme odaju dovoljnoga duševnog poleta i jakoga osjećaja. Grätz u svojoj Povjesnici Židova (IX. svezak) ne nalazi u stihovima Nadare dovoljno poezije te ga skoro nazivlje stihotvorcem.

Ja nalazim, da ova stroga kritika nije opravdana. Monotonost pjesama Nadarevih ne proizvire nipošto iz same pjesme nego iz jednoličnosti sujeta. Kad si pomislimo, da Nadara u skoro 800 svojih pjesama obragjuje jedan te isti sujet, to jest on opjeva u svim tim pjesmama vapaj Jevrejskoga naroda i njegovu odanost Bogu, onda ćemo lako shvatiti, da kurentno čitanje ovakove jedne zbirke pjesama pobuguje u nama neku umarajuću monotonost. Pojedina pjesma ali zasebice pročitana pobuguje duboki utisak jakoga pjesničkoga poleta. Broj tih pjesama, koje se odlikuju dubokim pjesničkim osjećajem nije malen; primjera radi naznačićemo samo po njihovim rednim brojevima nekoje pjesme iz zbirke Nadarinih pjesama »Zemirrot Jisrael« štampane u Beogradu god. 5613. (1853.) koje se odlikuju jakim pjesničkim poletom, a ove su slijedeće: broj 6, 8, 14, 16, 19, 29, 52, 56, 88, 97, 186, 208, 209 i još mnoge.

Nadara se je rodio u Damasku oko god. 1530. Kao sin odličnog vjerskoga naučenjaka Mojsija Nadare posvetio se je on proučavanju Tore i već se kao mladić isticao svojim lijepim religioznim pjesmama. Proputovao je razne krajeve na Orijentu i živio je više godina u Damasku, Jedrenu, Safedu i Gazi (Pale-

stina), gdje je kao rabin ondjašnje opštine umro koncem 16. stoljeća. Osim jevrejskoga poznavao je još arapski, perzijski, turski i novogrčki jezik, što proizlazi iz »mekama«-melodija, po kojima je on pjevao svoje pjesme, te iz metrike, koju je on preuzeo iz tujih jezika. Materinski mu je jezik bio španjolski.

Nađara je prvi Pajtan (pjesnik) svoje vrste, koji je skoro za sve svoje pjesme odredio i glas-melodiju »mekam«, po kojemu se imadu iste i pjevati. Kao vrstan poznavalac orijentalnoga »mekama« (melodije), on je na čelu svake pjesme odredio i stavio mekam za istu. Orijentalni mekam bilježi oko 44 varijacija, koje se razlikuju po modulaciji glasova i tako nastaju razne melodije, primjerice ljubavna, tužna, spokojna, vesela, molbena, očajna, skrušena melodija itd. Nađara u svom prvom Divanu bilježi više tih mekama (melodija) po svom originalnom arapskom ili perzijskom nazivu, a ove su:

1. Rast (perzijski), mirna tekuća melodija.
2. Mahur (arap.), brzi tempo za jednu oktavu više nego Rast.
3. Bajat (arap.), obična narodna melodija.
4. Sabah (arap.), nježna ljubavna melodija.
5. Ušak (arap.), strastvena ljubavna melodija arap. mekama.
6. Hedaz (arap.), naročiti mekam iz toga kraja.
7. Irak (arap.), naročiti mekam iz Mezopotamije.
8. Adem (arap.), naročiti neki perzijski mekam.
9. Nahavend (perz.), naročiti mekam iz Nahavenda.
10. Bušelik (perz.), strastvena ljubavna melodija iz perzijskoga mekama.
11. Husejni (arap.), tužna jecajuća melodija arap. mekama.

Osim gore navedenih imade još nekoliko mekama, čije značenje nijesam mogao ustanoviti.

Nađara je imao dobar glas i sam je pjevao svoje vlastite kompozicije. U legendama o velikome kabalisti Luriji priča se slijedeće: Jedne subote na večer sjedio je Nađara u svojoj kući u Safedu kod stola, te nakon večere stao je pjevati svoje himne Bogu, na čast »Kraljice Sabata«. Pošto bijaše topla noć, Nađara je zasukao rukave i otkrio gola prsa i tako je stao pjevati. Lurija mu odmah poruči po svome podvorniku, kako je on opazio nad kućom njegovom jedan vatreni stup, koji siže do neba, a anđjeli nebeski se skupljaju, da slušaju božanstveni glas divne njegove pjesme. U tom, da se je od jednom čuo glas, koji dovikuje: Odstranite se božji anđjeli sa ovoga mjesta, u kojem se u ovakom nedoličnome stanju (zasukanih rukava i golih prsa) kod stola pjevaju svete pjesme.

U uvodu k prvome izdanju prvoga Divana »Zemirot Jisrael« Nađara veli, da je on spjevao ove pizmone (pjesme) po metrici i mekamu profanskom, da time odvrati mladež od pjevanja profanskih pjesama amoralnoga sadržaja i da je pouči u istim milozvučnim glasovima pjevati lijepu pobožnu pjesmu. Nađarine su se pjesme brzo raširile po cijelom Orijentu i zauzele su časno

mjesto u liturgiji. Odmah iza njegove smrti nalazimo u većim jevrejskim centrima na Orijentu i na Balkanu vjerskih pjevača (kantori, hazani), koji po svojoj profesiji gaju do dana današnjega sve ove melodije iz Divana Nadarinog. Ove su se kod naroda ovako udomile, da svaki sa zanosom sluša njihov ganutljivi i dirljiv mioglas. Šteta, što se u zadnje vrijeme sve ove melodije, koje se čuvaju samo u vokalnoj tradiciji, danonice gube, a niko ih ne stavlja u note. One bi dale dobar i valjan materijal za proučavanje sinagogalne melodije Jevreja na Orijentu.

Pod uticajem Kabale (Mistike) Nadara u većem dijelu svojih pjesama prikazuje jevrejski narod u svom čeznuću prema Bogu i Cijonu kao ljubaznicu, koja plače i tuguje za svoga ljubavnika. Zbog toga mjestimice pretjeranoga eufemizma, kao i zbog uvođenja nekih profanskih melodija (mekama) u svoju religioznu pjesmu, njegov savremenik naučenjak De Lonzano u svojoj knjizi »Š'te Jadot« ga kudi i veli, da je to ne dolično jevrejskoj religioznoj pjesmi (vidi Grätz, Povjest Židova 9. svezak, str. 377). Dok je veliki kabalista Isak Lurija uzveličavao Nadaru i njegovu pjesmu, njegov učenik Vital iz Kalabrije nije bio Nadari lično sklon i kudio ga je ostrim riječima, jer da nije »strogo pobožan«.

Glavna zbirka svih pjesama Nadarinih izdana je u Safedu (Palestina) god. 1587. sa jednim kratkim uvodom od samoga pjesnika. Ova je zbirka poznata pod imenom »Zemiroth Jisrael« i sadržava 108 pjesama (pizmona). God. 1599. izdana je ista zbirka »Zemiroth Jisrael« po drugi put u Veneciji u većem opsegu. Ovo se izdanje dijeli u tri dijela: 1. »Olat Tamid«, to jest pjesme za svagdanje molitve, 2. »Olat Sabat«, pjesme za subote, 3. »Olat Hodeš«, pjesme za Roš Hodeš, blagdane i ostale svečane dane. U ovom izdanju, koje je znatno prošireno od prvoga nalazimo svega oko 439 pjesama Nadarinih i još kao prilog dva manja rada pjesnikova »Meme Jisrael« i »Meshaket Hatevel«. Ista zbirka »Zemiroth Jisrael« izdana je po treći put u skraćenom sadržaju u Beogradu god. 1853. sa 110 pjesama manje nego u drugome izdanju.

Pored ove zbirke »Zemiroth Jisrael« nalazi se u rukopisu još jedna zbirka Nadarinih pjesama pod imenom »Šeerit Jisrael«. Bibliograf Azulaj u svojoj knjizi »Sem Hagedolini« spominje ovu zbirku pjesama i veli, da ju je on vidio u rukopisu. U »Jewish Encyklopedia« pod naslovom »Nadara« veli se, da se je jedan rukopis »Šeerit Jisrael«, koji izgleda da je drugi dio Nadarinih pjesama »Zemiroth Jisrael« našao u jevrejskoj opštini u Amsterdamu, te sadržaje 60 pjesama. Nadalje se spominje rukopis pjesama Nadarinih, koji se nalazi u dvorskoj biblioteci u Beču, koji je izdao god. 1858. u Beču poznati jevrejski naučenjak M. Friedländer.

Predamnom leži ova zbirka Friedländerovog izdanja, koju je on izdao pod naslovom: »Hymnen des Israel Nagarah«, za koju

on na naslovnoj strani veli, da ju je izdao »po jednom jako rijetkom rukopisu u dvorskoj biblioteci u Beču«.

Sreća me je poslužila, te sam ovdje u Sarajevu naišao na jedan originalni rukopis Nadarinih pjesama »Šeerit Jisrael«, koji je po svom sadržaju i objamu, a ne manje i po svojoj starini kud i kamo znamenitiji od onoga u Amsterdamu i u Bečkoj dvorskoj biblioteci. Rukopis Amsterdamov bilježi 60 pjesama, bečki 120, dočim sarajevski rukopis, koji se nalazi u mojem posjedu sadržava 399 pjesama. Po svojoj starini sarajevski se rukopis odlikuje time, što je napisan za života Israela Nadare i po svoj prilici po nalogu samoga pjesnika, koji je htio, da svoje — valjda po raznim papirima i bilježnicama napisane pjesme — dadne sastaviti u jednoj zbirci po jednom vještom pisaru. Na naslovnoj strani ovoga rukopisa veli pisar: **זה חלקו מכל עמלי**
שעמלתי בעמלה של תורה וכתבתי מכתב ידי למורי ומאודי
עמרת צבי החכם השלם וכו' כמוהו ירר ישראל נאגארה נרי,
נרו לא יבבה וכו' יראה ויתערה כאורה רענן בבני חיי ומווני וכו'
»napisao sam ovaj rukopis svojom vlastitom rukom za moga velikoga učitelja, krunu palestinsku, itd. Israela Nadaru, Bog da mu produlji dane i neka se svjetlost njegova ne ugasi itd., ja Abtaljon sin Mordehaja«. Iz toga jasno proizlazi, da je taj rukopis napisan za upotrebu ili po nalogu samoga pjesnika i da se je istim rukopisom možda i sam Nadara poslužio. Usporedivši bečki rukopis po Friedländerovom izdanju »Hymnen des Nagarah« sa sarajevskim, nalazimo, da se sve pjesme bečkoga rukopisa nalaze u sarajevskom i da taj bečki rukopis nije ništa drugo nego jedan dio pjesama iz zbirke »Šeerit Jisrael«. Po tome dakle sarajevski rukopis sadržaje oko 250 do sada još nepoznatih pjesama Nadarinih i pošto, kako je gore navedeno, po svoj prilici isti je bio napisan po nalogu pjesnikovom odnosno za njega samoga to mora da je ovaj rukopis potpuna originalna i autentična zbirka Nadarinih pjesama »Šeerit Jisrael«. Time se po sebi ističe osobita važnost ovoga rukopisa. Kako i odakle je došao ovaj rukopis u Sarajevo nije se dalo ustanoviti. Na jednoj strani istoga nalazi se napisano na talijanskom jeziku »ova je knjiga vlasništvo Jakoba Davida Hazana i drugova«, te je vjerovatno, da ju je koji Jevrej, Sarajlija kupio u Veneciji ili u kom drugom gradu Italije. Sarajevo bijaše već prije tri stoljeća jaki jevrejski centar, u njem se još i danas nalaze — po Ješivama — stara rijetka izdanja jevrejskih knjiga i očuvali su se i nekoji rijetki vrijedni rukopisi. Da spomenem samo znameniti rukopis svijetskoga glasa poznat pod imenom »Hagada iz Sarajeva«, koji se je našao u ostavštini pok. starine Mojsija Haj Kohena (prije 30 godina) i koji se danas čuva u Zemaljskom Muzeju u Sarajevu. Da se je prije 40 godina netko zanimao, da po našim Ješivama i privatnim bibliotekama traži i prikuplja stare rukopise, uvjeren sam, da se je moglo naći podosta vrijednoga materijala. Držim, da je

u zadnjim decenijima mnogo toga propalo bilo iz nemarnosti ili iz nerazumijevanja. Stari je kod nas običaj, da se sve jevrejske knjige, koje zbog svog istrošenog stanja nijesu više za uporabu pohrane u jednoj izbi u hramu (»Geniza«), odakle se je sve odnijelo, jednom u 10 godina, da se pokopa na posebnom mjestu u groblju. Na taj je način zakopano mnogo starih knjiga i rukopisa za koje vlasnici nijesu imali više razumijevanja. A to se je tim lakše dešavalo, kada je koji obični čovjek iz naroda naslijedio kakvu zbirku knjiga od svoga učenoga oca ili djeda. Meni je pošlo za rukom, da do sada pronagjem sedam više ili manje vrijednih rukopisa a megju njima ovaj znameniti rukopis »Šeerit Jisrael«, koji smatram veoma skupocjenim. Pronalazak ovoga rukopisa ponukao me je, da napišem — bez ikakvih pretenzija — ovu malu raspravicu, samo da izvijestim širu jevrejsku javnost o njegovom opstanku.

Rukopis »Šeerit Jisrael« je potpuno i u veoma dobrom stanju sačuvan. On obuhvata 310 stranica sa 399 pjesama (pizmona) u duljini imade 21 cm, a u širini 15 cm. Napisan je na glatkom pergamentnom papiru u kurzivnom sefardskom pismu po jednom vještom pisaru-kaligrafu, koji se kako je gore navedeno sam potpisuje Abtaljon sin Mordehaja. Pošto je Nadara umro koncem 16. stoljeća, a ovaj je rukopis napisan, kako je gore rečeno, za samoga pisca to ovaj mora da datira najkasnije od god. 1590. Napisan je negdje u Palestini po svoj prilici u Safedu ili Gazi, mjestu obitavališta pjesnikova.

Uz ovaj rukopis i zajedno s njime uvezana nalazi se i jedna zbirka pjesama (pizmona) kabaliste Isaka Amigo, predšasnika Nadare, koji nije tako slavan i poznat kao potonji. I ova druga je zbirka napisana po istome pisaru, te broji 84 pjesme.

Kao uzorak Nadarinih pjesama iz ovoga rukopisa »Šeerit Jisrael« donosim ovdje bez ikakvoga naročitoga izbora dvije pjesme (broj 200 i 247) u originalu i slobodnom prijevodu, te gojim nadu, da će mi biti jednom omogućeno izdati cjelokupnu ovu zbirku i time ispuniti dosadanji manjak u Divanu ovoga velikoga pjesnika.

תמיד תשכחני	למה דוד לנצח
אויב ימוצני	עד לו דם ינצח
ישראל אוד עיני	שור כי אתה נצח
מצד רב אויב	אנא הצילני
מטרה ישני	ודרך הציו נגדי
ולעוכרו (?) שם אני	ישיש הוא לאדי
ומי רוש הרוני	אכל את כל עדי
ברוב שאיני	אך עתה הלאני

יעוררו רחשי	שרעפי בקרבי
ישעשעו נפשי	תנחומך אבי
ובנה בית מקדשי	שוב לשכון כמסובי
לוי על בנו	השב כהן אישי
כמעט השיגוני	רדפוני שרים
לזר יחשבוני	רעים וחכרים
אשא יעזרוני	עיני אל ההרים
אל למעונו	המה ישיבוני
נא אבוא בעילות	אל מזבח אלוקים
צור נורא עלילות	עת ישפיל גבוהים
שיר המעלות	ישירו כמהים
לפני משכנו	בתופים ומחולות

I.

Ljubljeni, za što me ostavljaš vječno
 Dušman mi siše krvcu i snagu.
 Israela moći, očni mu vidu
 Od dušmana ovog silnog me spasi!

II.

Strijele je nap'o, ja sam mu meta
 Muci se mojoj veseli. Ja smetam.
 Ruši mi blago, poji me žućju
 Podleć bi moro premoći ovoj.

III.

Misli mi moje radaju zdvojnost,
 Utjehe tvoje razgaljuju dušu
 O vrati se u me! Hram ti podigni!
 Kohen-Levitu sjaj stari vrati!

IV.

Gone me knezovi, stigoše skoro.
 Tudinom drže me prijatelji, druzi,
 Vapijuć pogled na visove bacam,
 Oni me Bogu u visine pute.

V.

Božijem oltaru žrtvom ću doći
 Mogući, Jaki, kad silnike snizi
 Kad očajnik bude pjevao psalme
 Plesom, gitarom pred hramom Božijim.

על מוטתו והוא סוכר ובלי כנף הוא יאבר	יניב נבר, ישן נבר כי הוא נח, והוא צל עובר
בדרך תוך אני בטוח עד אשר פתע ישבר	ידמה הוא יחשוב ינוח ודא על כנפי רוח
אין לה מנוחה נכונה הולכה מעבר אל עבר	שור כי אתה בספינה על מים עזים נכונה
ואתה בן אדם יעף ירא פן יקרד שבר	ראה עולם הוא ים זעף משוטט בו סר וזעף
בראות תחתיך מי נשם עד לכלה ואין קובר	אוד תתפאר ביד ושם הם ימחו כל עף וגשם
הכן צידה כמלא קומצך והיקך מלאה שבר	לכן בחויתך על ארצך עד תגיע למחוז הפצך
רק דרך ומאד מסוכן הוכן לך ושם תהגבר	לא תחשוב תבל למשכן דאג עד תגיע אל כן
ישמע קריאת רב החובל קום קרא אל כי יש שבר	חזק ואמץ לעזיב תבל מה לך נדרם בהבל

I.

Spavaš drijemaš u krevetu svome
Utvaraš si počinak sigurni,
A ti brliš ko prolazna sjena
Što no leti, a da nema krila.

II.

Uljuljan si u mislima svojim
O spokojstvu mirnom i sigurnom.
Dok ti letiš na krilima vjetra
Iznenada dok se ne strovališ.

III.

I na krhkoj nalaziš se lađi
Koja nema ni podloge stalne,
A talasi bacaju te silni
S jedne strane do na drugu svijeta.

IV.

Ovaj svijet je uzburkano more,
A ti na njem putnik izmoreni.

Lutaš po njem u strahu i strepnji
Da te slom ne zahvati i smrví.

V.

Čemu moć, i čemu slava svaka
Ispod tebe kad ruju talasi,
Koji nište bez svakoga traga
Svako tijelo, svako biće živo.

VI.

Dok po zemlji ovoj hodiš, slušaj!
Spremaj sebi revno hranu svetu,
Da kad stigneš u kraj oni vječni
Ovog blaga njedra budu puna.

VII.

Svijet nije stalno mjesto mira
Nego put je opasan i težak.
Pobrini se, pa da budeš moćan
Za kraj onaj, kom se svako sprema.

VIII.

Rastavljaljaj se hrabro ovim svijetom
Kad kormilar bude tebe zvao;
Zašto drijemaš? Ustaj, zovi Boga!
Tašt ne budi! Opasnost ti prijeti!

Sarajevo, u maju 1926.

